

Un nou repte per a la gestió dels documents: la gestió de la memòria ciutadana

Núria Postico Soler

Cap del Departament de l'Arxiu Municipal de l'Ajuntament de Barcelona

npostico@bcn.cat

EXIT: <https://www.directorioexit.info/ficha6451>

DOI

<https://dx.doi.org/10.1344/BiD2022.48.15>

Citació recomanada

Postico Soler, Núria (2022, juny). "Un nou repte per a la gestió dels documents: la gestió de la memòria ciutadana". *BiD: textos universitaris de biblioteconomia i documentació*, núm. 48 (juny). <<https://bid.ub.edu/48/postico.htm>>. DOI: <https://dx.doi.org/10.1344/BiD2022.48.15> [Consulta: dd-mm-aa].

Els textos publicats en aquesta revista estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement 4.0 Internacional de Creative Commons. La llicència completa es pot consultar a <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ca>

Resum

El 17 d'agost de 2017, es va produir l'atemptat de la Rambla de Barcelona. A partir d'aquell dia, els ciutadans, esporàdicament, van generar mostres de condol que van dipositar en forma de flors, missatges, espelmes, objectes, entre altres, que van deixar al llarg del passeig. L'Ajuntament de Barcelona va crear una pàgina web, que incloïa un llibre de condolences electrònic. Alhora, es va posar a l'abast, al Saló de Cent de la Casa de la Ciutat, un llibre de condolences en suport paper, per a tothom que volgués deixar el seu missatge presencialment.

Dies posteriors a l'atemptat, un equip de persones que treballaven a l'Ajuntament van portar a terme una actuació a la Rambla. L'objectiu era recollir les mostres de condol, expressions de dol i solidaritat de la ciutadania, tractar-les i fer-les accessibles per mitjà de les diferents plataformes digitals, per posar-les en valor.

UN NUEVO RETO PARA LA GESTIÓN DE LOS DOCUMENTOS: LA GESTIÓN DE LA MEMORIA CIUDADANA

Resumen

El 17 de agosto de 2017 se produjo el atentado en La Rambla de Barcelona. A partir de aquel día los ciudadanos, esporádicamente, generaron muestras de pésame depositando flores, mensajes, velas u objetos a lo largo del paseo. El Ayuntamiento de Barcelona creó una página web que incluía un libro de condolencias electrónico. Asimismo, se dispuso, en el Salón de Ciento de la Casa de la Ciudad, un libro de condolencias, en soporte papel, para todo el mundo que lo quisiera hacer presencialmente.

Días después del atentado, un equipo de personas que trabajan en el Ayuntamiento llevó a cabo una actuación en La Rambla. El objetivo era recoger las muestras de pésame, expresiones de luto y solidaridad de la ciudadanía, tratándolas y haciéndolas accesibles a través de las diferentes plataformas digitales, para ponerlas en valor.

A NEW CHALLENGE FOR THE MANAGEMENT OF DOCUMENTS: THE MANAGEMENT OF CITIZENS' MEMORY

Abstract

On 17th August 2017, there was a terrorist attack on La Rambla in Barcelona. From that day on, citizens would sporadically generate displays of sympathy by leaving flowers, messages, candles or other objects along the length of the avenue. Barcelona City Hall created a website including a digital book of condolences. It also placed a paper book of condolences in its Saló de Ciento for anyone who wished to express sympathy in person.

Days after the attempt, a team of people working for City Hall put on a display in La Rambla. Its aim was to gather the displays of sympathy, expressions of mourning and citizen solidarity, processing them and making them accessible via various digital platforms in order to highlight their significance.

Rebut: 01/10/2021
Acceptat: 01/01/2022

1 Introducció

El Sistema Municipal d'Arxius de l'Ajuntament de Barcelona "el constitueix el conjunt de criteris i directrius, procediments, òrgans, serveis i centres d'arxiu, amb unitat conceptual i funcional, que garanteix el compliment de les exigències legals en matèria de gestió documental, tractament arxivístic, custòdia, confidencialitat i comunicació dels documents, des de la seva producció o recepció fins a la seva eliminació, si escau, o conservació permanent", tal com es defineix en el TÍTOL II. Capítol I. Article 4, del Reglament del Sistema Municipal d'Arxius, aprovat pel Plenari del Consell Municipal de l'Ajuntament de Barcelona el 29 d'octubre de 2010.¹

Com a centre que forma part del Sistema Municipal d'Arxius, l'Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona ingressa, gestiona, custòdia i difon la documentació generada o rebuda per l'administració municipal a partir del primer terç del segle XIX. Garanteix el tractament dels documents, un cop transcorregut el període de gestió, considerats en fase d'arxiu intermedi i que hauran de ser objecte de processos d'avaluació i accés. Així mateix, garanteix el tractament i la custòdia dels documents en fase històrica dels quals s'ha decidit la conservació permanent per la seva condició de patrimoni documental de la ciutat.

Els arxius, tradicionalment, han documentat fets històrics i esdeveniments importants de la ciutat que han afectat la institució i també, d'una manera o d'una altra, la ciutadania. Des de fa uns quants anys, s'han iniciat campanyes per documentar fets contemporanis que afecten de manera transversal, tant la institució com tota la ciutadania. En aquest context, es va considerar que l'Arxiu Municipal de Barcelona havia d'actuar de manera immediata després de l'atemptat de Barcelona, per poder donar-hi resposta, i perquè quedés constància dels fets ocorreguts i se'n preservés la memòria; tal com queda definida la seva missió en el Pla Estratègic 2020–2023: "ser un servei públic essencial que garanteixi l'accés i l'ús dels

documents per assegurar els drets de les persones i contribuir a la memòria, el coneixement de la ciutat i el desenvolupament de la societat en un entorn digital".²

2 Context

La resposta dels ciutadans als atemptats terroristes que es van succeir a diferents ciutats europees va portar al fet que es dipositessin, als espais on es van perpetrar els atemptats, ofrenes i mostres en diversos suports.

L'increment d'aquests fenòmens ciutadans fa que sorgeixi la necessitat de preservar la memòria col·lectiva i és en això que s'impliquen els arxius i museus, entre altres, que assumeixen la responsabilitat de tractar i custodiar aquest material (documents en tant que aporten informació), i el seu ús posterior.

El 17 d'agost de 2017, es va produir l'atac de la Rambla de Barcelona. A partir d'aquest dia, la ciutadania, de manera espontània, va començar a deixar mostres de condol i rebuig a l'atac (flors, espelmes, missatges, etc.) a diferents punts al llarg del passeig.

Paral·lelament, l'Ajuntament de Barcelona va obrir una pàgina web³ que incloïa un llibre de condolences electrònic, alhora que es va habilitar el Saló de Cent com a espai de condol obert perquè la ciutadania pogués deixar el seu missatge en diversos llibres de condolences en suport de paper.

Els dies posteriors a l'atac, es va reunir un equip de persones que treballaven en serveis de l'Ajuntament. L'equip esmentat, integrat per la Primera Tinència d'Alcaldia, la Direcció d'Història i Memòria del Comissionat de Programes de Memòria, el Districte de Ciutat Vella, la Direcció de Comunicació, el Museu d'Història de Barcelona (MUHBA), l'Arxiu Municipal de Barcelona, el Departament de Logística i Manteniment, i la Gerència d'Ecologia Urbana, va fer una proposta d'actuació a la Rambla que permetés la recollida de tot el material per posar-lo en valor i documentar les múltiples mostres i expressions de dol i solidaritat de la ciutadania. El Museu d'Història de la Ciutat va ser l'encarregat de catalogar els objectes, i l'Arxiu Municipal de Barcelona, els documents.

La proposta d'actuació també cercava restaurar la normalitat a la Rambla i garantir la vida comercial, la mobilitat i la seguretat. Per tant, es va decidir retirar els espais memorials després de la gran manifestació del dia 26 d'agost a Barcelona, i es va fixar la recollida per a la nit del dilluns 28 d'agost, amb la intenció de deixar habilitat un espai més reduït, al començament de la Rambla, perquè els ciutadans poguessin continuar dipositant ofrenes uns quants dies més.

Es va portar a terme aquesta actuació per posar en valor i documentar les múltiples mostres i expressions de condol, dol i solidaritat de la ciutadania. El darrer dels objectius de recollir la documentació i fer-ne el tractament era el retorn a la ciutadania de les mostres de condol i solidaritat expressades, fent-les accessibles.

3 Metodologia i actuacions portades a terme

Per a l'operativa de recollida del memorial de la Rambla, l'Arxiu Municipal de Barcelona constitueix un equip d'arxivers que estableix el pla de treball de l'actuació i es decideix:

1. Fer servir la planimetria elaborada pel Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona (MUHBA) que localitza més de 130 punts on hi havia les ofrenes al llarg de la Rambla. Aquesta eina va esdevenir clau per a la recollida i la conservació del lligam amb el punt d'origen dels documents i objectes recollits.
2. Identificar les caixes: punt del memorial/número de caixa/D(document)
3. Fer una primera visita a la Rambla el matí del dia 28 d'agost per tal de comprovar la planimetria i visualitzar des del terreny els passos i el material necessaris per a la intervenció.
4. Fer, a cada punt del memorial, una selecció entre quatre elements: flors, que es destinarien a compostatge; espelmes, que es fondrien per fer espelmes memorials; objectes (ninos, joguines, roba, etc.), dels quals s'encarregaria el MUHBA, i documents (escrits en suport paper, cartró, notes adhesives, etc.) destinats a l'Arxiu Municipal.

La nit del 28 d'agost, es convoca tot el personal municipal implicat a les 21.30 h al punt inicial, el Pla de l'Os, on hi havia la major concentració d'ofrenes. L'operativa va començar amb unes breus instruccions de la directora de l'Arxiu Municipal Contemporani d'aleshores, Montserrat Beltran, a les brigades i, a continuació, cada tècnic va treballar un grup de la brigada per tal d'acompanyar-los en els primers moments. Posteriorment, la feina dels tècnics es va centrar en la revisió dels documents recollits. Tots els documents recollits es van desar en caixes identificades d'acord amb una codificació específica que incorporava el número del punt de recollida, segons la planimetria, i el número de caixa, més la lletra D, de documents.

Un cop buidat el punt inicial, al Pla de l'Os, on hi ha el mosaic de Joan Miró, van continuar els treballs a la zona de la font de Canaletes i, des d'aquí, ja es van anar recollint la resta de punts on la concentració d'ofrenes era inferior.

L'operativa va finalitzar a les 06.00 h del dia 29 d'agost i, en total, es van recollir 24 caixes de documents que es van dipositar, per a la seva custòdia, a l'Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona.

A partir del 30 d'agost, un cop traslladat el memorial a un únic punt, al capdamunt de la Rambla, es va fer una recollida setmanal dels documents fins al 22 de setembre, data en què es va cloure el memorial.

4 Actuació arxivística i de conservació

Es considera que aquest conjunt de documents ha de formar part d'una col·lecció documental, en tant que es tracta d'un conjunt que es reuneix i s'ordena sota criteris subjectius. La Col·lecció Memorial la Rambla, que es custòdia a l'Arxiu Municipal Contemporani, està formada pels 4.653 documents dipositats per la ciutadania al llarg del passeig, els 118 llibres de condol que va fer arribar a l'Arxiu el Gabinet d'Alcaldia (llibres

institucionals, d'autoritats, de persones implicades en l'atemptat, i de la ciutadania), i els 164 documents de particulars que aquests van fer arribar a l'alcalde (cartes, escrits, postals...).

Figura 1. Document deixat al llarg de la Rambla com a mostra de condol i suport a les víctimes de l'atemptat de Barcelona del 2017. Font: Arxiu Municipal Contemporani

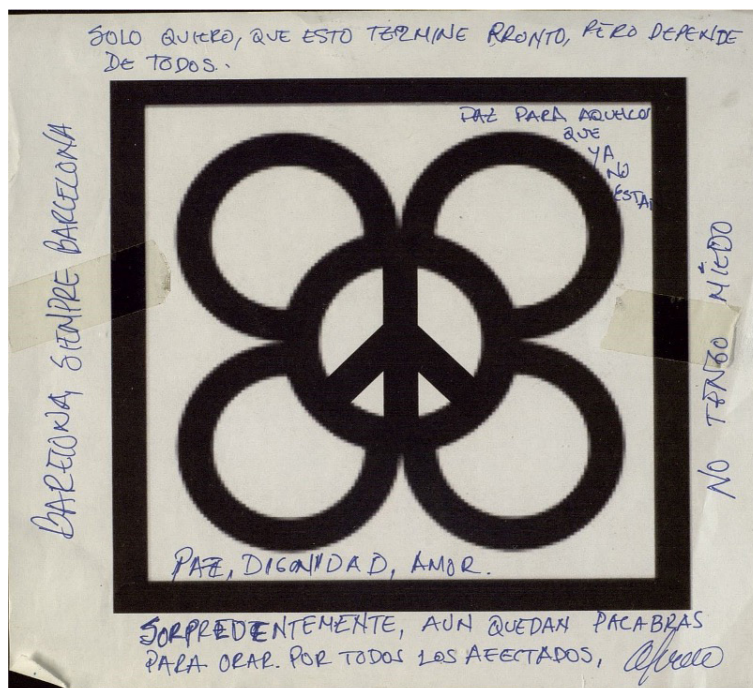

Figura 2. Document deixat al llarg de la Rambla com a mostra de condol i suport a les víctimes de l'atemptat de Barcelona del 2017. Font: Arxiu Municipal Contemporani

Figura 3. Document deixat al llarg de la Rambla com a mostra de condol i suport a les víctimes de l'atemptat de Barcelona del 2017. Font: Arxiu Municipal Contemporani

Es va iniciar un primer tractament de la documentació amb l'elaboració d'un inventari per caixes, instrument bàsic per a la localització dels documents, i un estudi de conservació preventiva d'una mostra representativa dels documents que va permetre extrapolar els resultats al contingut total de la documentació recuperada.

L'objectiu va ser la recuperació de tots o del màxim nombre de documents en mal estat, l'estabilització dels suports i l'aturada dels processos de deteriorament. Pel que fa a l'estat de la documentació, la majoria dels documents presentaven deteriorament i patologies típiques d'haver estat exposats en un espai exterior, com ara la brutícia, les taques d'humitat, les tintes esvaïdes i el viratge de color tant en tints com en el suport. A causa de l'exposició i la convivència amb ciris i espelmes, en la majoria dels casos, trobem que els suports mostren taques o han absorbit parafina, mostren cremades i problemàtiques vinculades. Els documents també presenten altres patologies per causa de la manipulació, com ara estrips, arrugues i plecs.

Figura 4. Primera intervenció en la documentació. Font: Arxiu Municipal Contemporani

La tipologia de documentació recollida es va manifestar molt diversa, amb una gran heterogeneïtat de suports, com paper, cartolina, cartró, plàstics, estampes i altres de reutilitzats pel seu caràcter de producció improvisada.

Durant els mesos següents, es continua el procés de neteja i consolidació dels documents que presenten tant degradació per causes intrínseques, que afecten els suports i els elements sustentats, com per causes extrínseques: condicions climàtiques, elements en contacte, manipulació i emmagatzematge.

Els problemes de conservació que es presenten no són pocs, i malgrat que la degradació per causes intrínseques, un cop custodiats els documents als dipòsits de l'Arxiu, no varia, si que s'evita i s'estabilitza la degradació provocada per les causes extrínseques.

La intervenció de conservació va consistir en:

- Remoció d'elements contaminants, intentant eliminar la major quantitat possible de parafina, brutícia enganxada i elements degradants per mitjans mecànics.
- Separació dels documents afectats per la parafina de la resta amb separadors confeccionats amb paper assecant.
- Desinfecció.
- Detecció i adhesió de fragments.
- Estabilització física i mecànica.
- Aplanament dels documents i condicionament en sobres o carpetes, i altres unitats d'instal·lació de conservació segons les seves mides i composició.
- Relació de les intervencions.

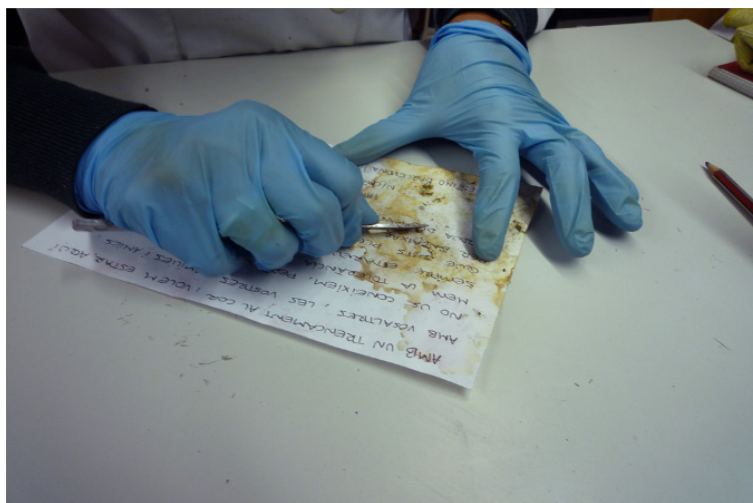

Figura 5. Procés de remoció d'elements contaminants. Font: Arxiu Municipal Contemporani

Una vegada els documents van rebre el tractament de conservació, es va iniciar el tractament arxivístic.

El criteri triat per a la catalogació i classificació d'aquesta col·lecció documental va ser mantenir la referència del punt d'origen on es van recollir els documents, com a codi identificador de cada conjunt de documents. Malgrat que es van consultar models de tractament de la documentació aplicats a ciutats que també havien patit atemptats, com el model dels arxius francesos, i es va consultar l'Associació de

Professionals de l'Arxivística i Gestió de Documents de Catalunya, es va decidir adaptar el mètode de descripció de l'Ajuntament de Barcelona a aquesta col·lecció, nascuda en el moment i els dies posteriors als atemptats. La raó és que ja existeix un mètode i uns protocols per a la gestió dels documents, i que adaptar-los al canvi d'òrgan productor i a les agrupacions fictícies és totalment viable.

D'altra banda, es classifiquen seguint el quadre de classificació uniforme de l'Ajuntament de Barcelona, que és l'estructura jeràrquica que reflecteix les funcions de l'administració, els llibres de condol, entesos com a documents que formen part del Fons de l'Ajuntament de Barcelona, en ser generats per aquesta institució. Alhora, es crea un registre de llibres de condol i s'elabora una base de dades de descripció dels documents en què es fan constar camps d'identificació, de descripció i de característiques pròpies de cadascun dels documents.

Figura 6. Ubicació de la documentació a les unitats d'instal·lació. Font: Arxiu Municipal Contemporani

Un cop identificada i catalogada la documentació, s'incorporen a les dades dels sistemes d'informació de l'Arxiu Municipal de Barcelona tant els documents que formen part de la col·lecció com els que formen part del Fons de l'Ajuntament.

Per tal de preservar i difondre aquesta col·lecció per mitjà de les plataformes digitals de l'Ajuntament, se signa un conveni amb la Fundació Telefónica que permet iniciar un procés de digitalització dels documents, d'acord amb els protocols de digitalització de l'Arxiu Municipal de Barcelona, S'efectuarà també la digitalització dels llibres de condolences en suport paper i la preservació del llibre digital amb criteris tècnics.

Figura 7. Llibres de condolences. Font: Arxiu Municipal Contemporani

Resta per valorar el tractament individual convenient a la documentació que es consideri que s'ha de preservar, segons dictamini la Comissió Municipal d'Avaluació i Accés als Documents.

5 Resultats

Els resultats han estat els previstos en els objectius. S'han posat a l'abast de les persones interessades, per mitjà del catàleg en línia de l'Arxiu Municipal de Barcelona, els registres de descripció dels documents custodiats a l'Arxiu Municipal Contemporani, tant dels 4.653 documents generats per la ciutadania com dels 164 documents de particulars que van fer arribar a l'alcaldesa, i dels 118 llibres de condol.⁴

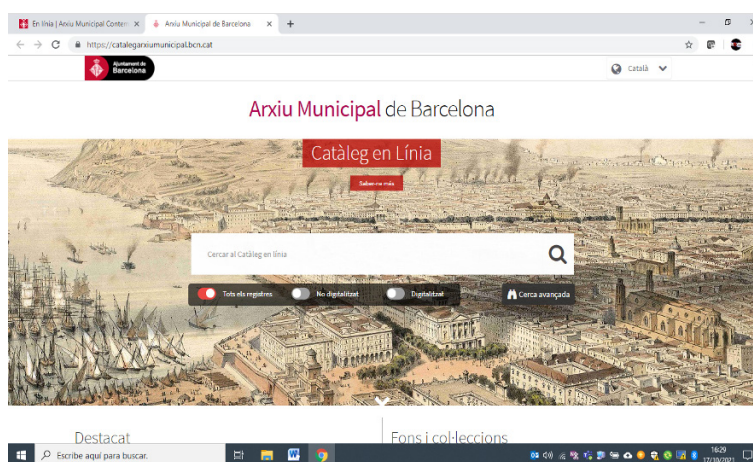

Figura 8. Catàleg en línia de l'Arxiu Municipal de Barcelona. Font. Arxiu Municipal de Barcelona

Promogut pel Comissionat de Programes de Memòria, d'acord amb el Districte de Ciutat Vella, el Museu d'Història de la Ciutat (el seu Centre de Col·leccions) i l'Arxiu Municipal Contemporani, es va treballar per posar en funcionament, un any després dels atacs terroristes del 17 d'agost, una pàgina web anomenada *Barcelona ciutat de pau*, que es va crear com un espai de record i reconeixement de les víctimes, en el qual es poden trobar les imatges dels materials recollits que es van deixar a la Rambla, materials que reflecteixen el tarannà, inclusiu, obert i solidari, de Barcelona. També s'hi poden llegir els diferents missatges digitals de condol.

D'altra banda, en aquesta pàgina web, es pot trobar un recull de vídeos que es van fer dels diferents actes i actuacions a l'entorn de l'atemptat.⁵

El web, que està disponible en tres idiomes (castellà, català i anglès), permet accedir a les imatges dels objectes i documents, però sense cap altra informació complementària ni motor de cerca avançada. Per tal de consultar la informació i/o els objectes i documents d'una manera més detallada, cal consultar el Museu d'Història de Barcelona i l'Arxiu Municipal Contemporani, que és el centre de l'Arxiu Municipal de Barcelona on es custodien. Les bases de dades del Museu i de l'Arxiu tenen alguns camps coincidents, però, en ser disciplines diferents, s'han emprat els instruments de descripció de cadascuna per posar a l'abast de tothom qui vulgui fer recerca sobre Barcelona, ciutat de pau. Aquesta documentació ha estat consultada des dels camps de l'antropologia i la sociologia; interessa el fet i com evoluciona amb els anys. Restaria pendent la tasca d'incorporar a la pàgina web informació més detallada i/o unificada dels documents i objectes.

L'any 2019, al costat del mosaic de Joan Miró, situat al Pla de l'Os, es va incrustar una placa on es llegeix la frase: "Que la pau et cobreixi, oh ciutat de pau", originàriament en àrab, que va ser triada entre els molts missatges que la ciutadania va dedicar als afectats per l'atemptat.

6 Conclusions i nous reptes per a la gestió de la documentació

L'Associació de Professionals de l'Arxivística i Gestió de Documents de Catalunya ha impulsat diverses campanyes sota el concepte *#ArxivemElMoment*, amb l'objectiu de preservar i documentar els moments pels quals passa el país.

Des del 15 M, en què alguns arxius, com l'Arxiu Comarcal del Vallés Occidental, van documentar el fenomen, fins a la recopilació i difusió de dades sobre la pandèmia en el projecte *esCOVID19data*, al qual es va sumar l'Arxiu Municipal de Barcelona, va prenent força el fet de documentar o preservar documents de fets presents.

En aquest treball de recuperació i conservació del patrimoni ciutadà dipositat a la Rambla, s'ha treballat conjuntament amb el Museu d'Història de la ciutat de Barcelona. La col·laboració amb altres sectors professionals fa que els arxivers puguem aportar la nostra expertesa i sumar. La voluntat de les institucions, la col·laboració interprofessional i la participació ciutadana són claus per obrir els arxius i donar a conèixer els fons i les col·leccions que s'hi custodien.

Els dies 20–21 de setembre, el Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona va participar en el *workshop* internacional *Creating, documenting and using archives of spontaneous memorials*, en el qual es va exposar l'experiència de Barcelona. L'objectiu d'aquest taller era posar en comú les experiències dels arxius i dels museus de diverses ciutats implicades, i crear una xarxa per reflexionar sobre els memorials espontanis a partir de fets traumàtics.

Un cop analitzada l'experiència, podem extreure quins n'han estat els punts forts i febles per incidir en el treball futur i aportar-ne els aprenentatges. Els principals punts forts són, d'una banda, la iniciativa i resposta immediata de l'Arxiu de documentar fets contemporanis i, de l'altra, preservar i custodiar documents d'un òrgan productor col·lectiu.

Pel que fa als punts febles, cal destacar la manca de criteris per si cal conservar la totalitat, una part o, fins i tot, veure els memorials com una manifestació efímera per a l'estudi i només documentar-ho sense conservar els originals.

D'altra banda, la immediatesa mateix va limitar el fet de treballar en l'actuació com a projecte estructurat des de l'inici, amb una manca de protocols d'actuació i bones pràctiques per portar a terme aquestes actuacions.

Arran d'aquesta actuació i d'altres, s'obren nous reptes per als professionals de l'arxivística i la gestió de documents, preservar la memòria col·lectiva com a identitat d'una societat per tal de garantir-ne la pervivència, compartir-la i fer-la accessible. Es planteja la gestió de documents de procedència col·lectiva i social, i de fets contemporanis que, de ben segur, formen, juntament amb els de les institucions, el patrimoni documental de la ciutat.

Bibliografia

Arxiu Municipal de Barcelona. <<https://ajuntament.barcelona.cat/arxiunicipal/ca>>.

Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona. <<https://ajuntament.barcelona.cat/arxiunicipal/arxiucontemporani/ca>>.

Museu d'Història de la Ciutat. <<https://ajuntament.barcelona.cat/museuhistoria/es/muhba-placa-del-rei>>.

Barcelona ciutat de pau. <<https://www.barcelona.cat/memorialrambla17a/ca/>>.

Beltran, Montserrat; Cofiño, Gorka; Pazos, Ana; Subirà, Gemma (2017, setembre-octubre). "Recuperació dels documents dels atemptats de La Rambla". *Butlletí informatiu de l'Associació d'Arxivers-Gestors de Documents de Catalunya*, no. 147, p. 7–9.

Arxiu Municipal de Barcelona (2010). *Reglament del Sistema Municipal d'Arxius*. Text aprovat pel Plenari del Consell Municipal de l'Ajuntament de Barcelona el 29 d'octubre de 2010. <https://ajuntament.barcelona.cat/arxiunicipal/sites/default/files/reglament_arxiu_municipal.pdf>.

Arxiu Municipal de Barcelona (2010). *Pla estratègic de l'Arxiu Municipal de Barcelona 2020-2023*. <https://ajuntament.barcelona.cat/arxiunicipal/sites/default/files/pla_estrategic_amb_2020-2023_v2_07102020.pdf>.

Notes

1 https://ajuntament.barcelona.cat/arxiunicipal/sites/default/files/reglament_arxiu_municipal.pdf

2 https://ajuntament.barcelona.cat/arxiunicipal/sites/default/files/pla_estrategic_amb_2020-2023_v2_07102020.pdf

3 <https://notincpor.barcelona.cat/>

4 <https://catalegarxiunicipal.bcn.cat/>

5 <https://www.barcelona.cat/memorialrambla17a/ca/>